

Undervisning i radio og tv

Af H. ENGBERG-PEDERSEN

Tilbageblik

Medieundervisningens historie er endnu til at overskue. De industrialiserede landes radiokompagnier har just udgivet deres 50 års jubilæumsbøger, og det er karakteristisk, at deres undervisningspraksis er næsten lige så gammel. BBC (dengang British Broadcasting Company, nu British Broadcasting Corporation) begyndte at sende undervisningsprogrammer, både til skoler og til hjemmesiddende voksne lyttere, i 1924. Japan tog fat samme år. Sverige begyndte i 1928, og samme år sendte Danmark sin første regulære skoleradioudsendelse. I 1926 fastslog den første danske radiolov, at programmerne skulle være af »alsidig, kulturel og oplysende Art«. Med ordet »oplysende« i formålsparagraffen lå det snublende nær, at der også skulle sættes undervisning i gang. I det hele taget har det karakteriseret den kulturpolitiske opfattelse i de europæiske lande i tyverne, at det nye medium måtte styres målbevidst og at kultur og uddannelse måtte styrkes gennem de tekniske muligheder, som nu lå åbne for enhver.

Når man tænker på, i hvor høj grad medierne siden er faldet i hænderne på den industrialiserede underholdning, føler man umiddelbart trang til at tage hatten af for tyvernes kulturpolitikere.

I Danmark som andetsteds opdagede man hurtigt, at undervisningsvirksomheden måtte forløbe ad to forskellige baner: *Skoleprogrammer* og *voksenundervisning*.

Udsendelser til skolerne adskilte sig fra andre radioprogrammer i flere henseender. De måtte først og fremmest indrettes på bestemte målgrupper og bestemte undervisningsområder. De måtte dernæst udsendes om formiddagen eller tidligt på eftermiddagen, medens eleverne var til stede i skolerne, og de krævede ofte et supplement i form af trykte materialer til brug for lærere og elever i forbindelse med aflytningen. Endelig byggede hele virksomheden på, at skolerne efterhånden forsynedes med modtagerapparat, så der blev mulighed for at udnytte de ætersendte budskaber. Alt dette tilsammen begrundede igen, at planlægningen af skoleradio måtte ske i et formaliseret samarbejde med undervisningsverdenens autoriteter.

*Afsenderen – i dette tilfælde professor Vilhelm Andersen ved mikrofonen i
Axelborgs foredragsstudie. Nordisk Pressefoto, 1930'erne. Danmarks Radio.*

Modtagerne – her elever på Skt Jørgens Gymnasium, der lytter til Bodil Ipsens stemme i skoleradioen. Rektor Henrik Madsen – til højre i billedet – lytter med.

Voksenundervisningen fik en helt anden position i programmerne. Den rettede sig mod hjemmesiddende radiolyttere uden nærmere specifikation, og den kunne begrebsmæssigt kun med vanskelighed adskilles fra den øvrige programvirksomhed. Hvornår var udsendelserne kulturelle, hvornår oplysende, hvornår undervisende? I radioens ungdomsår begravede man sig ikke i definitionsproblemerne. Man satte først foredragsvirksomheden i gang, efter en vis tøven hos både kammerherre og kammersanger. Foredragene var »belærende« og kunne for så vidt karakteriseres som voksenundervisning, men man brugte ikke ordet dengang. Hellere talte man om folkeoplysning. I løbet af trediveerne etableredes tættere forbindelse til det folkeoplysende arbejde, der trivedes ude i landet, og der gjordes forsøg med samvirke mellem radioens foredragsserier og organiserede studiekredse. Emnerne og behandlingen lå på et højt og fornemt niveau, ikke sjældent måske lovlig fornemt. Men man holdt sig dog ikke for fin til også at levere regulær sprogundervisning, og legemsøvelserne varetoges af kaptajn Jespersen og fru Riskjær Steffensen.

Den tyske besættelse 1940–45 gjorde sig stærkt gældende over for radioundervisningen. Den mere uformelle voksenundervisning fik en mægtig impuls gennem den folkelige selvbesindelse, som ikke mindst Dansk Ungdoms Samvirke gav udtryk. Kombinationen af radioprogrammer og trykte materialer til studiekredsbrug blev kraftigt udviklet, og den lille klassiker, *Borger i Danmark*, pris hæftet kr. 1,00, så dagens lys. Denne form for virksomhed fortsatte langt op i halvtredserne.

For skoleradioen gik det omvendt. Vanskelighederne i forhold til besættelsesmagtens kontrollanter blev så store, at arbejdet indstilledes i 1944. Men i 1947 tog man fat på ny, opbyggede en ny organisation med arbejdsudvalg og repræsentantskab og grundlagde dermed den skoleradio, som med omstruktureringer og udvidelser er i gang den dag i dag.

Halvtredserne så fjernsynet komme. At det måtte kunne anvendes til undervisningsbrug, var ingen vel i tvivl om, men man nåede dog helt hen til 1961, før den første skole-tv-udsendelse blev optaget: Per Krarup som guide på Forum Romanum. Den sene start hænger naturligt sammen med skolernes muligheder for at modtage og udnytte programmerne. Medens radiomodtagere og båndmaskiner til optagelse og afspilning af radiobånd efterhånden forefandtes i antageligt omfang, havde det endnu lange udsigter med de tilsvarende tv-investeringer. Karakteristisk for situationen er *ophavsretsloven af 1961*. Den gav i sin § 17 hjemmel til frit at kopiere radioprogrammer til undervisningsbrug, men berørte ikke tv-situationen. Indtil sommeren 1977 måtte skole-tv derfor tage til takke med lovens almindelige regel om adgang til at fremstille enkelte eksemplarer af offentliggjorte værker til privat brug, en overordentlig vaklende hjemmel for et skolearbejde. Men fjernsynet lod sig ikke standse. På trods af tvivlsomme modtageforhold gik udviklingsarbejdet sin gang, og ved ophavsretslovens ændring i 1977 var tv-produktionen blevet den klart dominerende aktivitet i undervisningsafdelingen.

Den voldsomme uddannelsesekspansion i *tresserne* gav ikke bare grønt lys for skole-tv. Den fostrede i Danmarks Radio et idékompleks, hvis to hovedaspekter var: udvikling af en målbevidst og systematisk gennemført voksenundervisning, samtidig med at finansiering af hele undervisningsvirksomheden burde flyttes fra DR's licensmidler til undervisningsministeriets finanslovsbevilling. Til udvikling af ideerne ned-

sattes en arbejdsgruppe for voksenundervisning i radio og tv med rådsformand Knud Heinesen som formand. Arbejdsgruppen afgav betænkninger i 1966 og 1967 og skitserede heri en eventuel fremtidig struktur for medieundervisningen. Forhandlinger med undervisningsministeriet om den nærmere udformning af samarbejdet blev igangsat, men stilledes efterhånden i bero, medens man ventede på udfaldet af overvejelser om produktion og distribution af andre audio-visuelle undervisningsmidler.

Men kan man overhovedet undervise gennem medier?

Et så generelt formuleret spørgsmål må nødvendigvis besvares bekræftende. Lige så vel som en lærer kan sidde på sin katederstol og meddele ny viden til sine elever, kan højttaler og skærm træde i stedet for manden på stolen og formidle kundskab til dem, der lytter og kigger. Men sammenligningen afslører umiddelbart mediernes begrænsning. Den undervisende lærer på stolen kan jo anstrenge sig forgæves: Ingen elev hører efter, bearbejder, optager den nye viden i sig. Undervisningen bliver tomgang og kunne passende bortrationaliseres. Derfor må en lærer nødvendigvis ind i et samarbejde med sine elever og se til, at hvad der fra hans side er undervisning, hos dem bliver indlæring. Og det er just dette samarbejde, som ættermedierne kun meget vanskeligt og meget fattigt kan præstere.

Hvad de derimod kan, er at fremlægge materiale, som de traditionelle medier, læreren og skolebøgerne, ikke kan skaffe til veje: levende menneskers stemmer og ansigter, universets sælsomste bevægelser, musikkens og teatrets mest storslåede præstationer.

På denne baggrund er det nærliggende at sige: Radio og tv underviser ikke, men tilbyder et undervisningsmateriale, som kan bruges på den ene eller anden måde i indlæringssituationer. Denne beskrivelse er udtryk for en beskeden selverkendelse og vil ofte være praktisk at henholde sig til i et pluralistisk land som Danmark, men den dækker ikke hele virksomheden. I autoritært regerede samfund, i øststater og u-lande, hvor lærerne kan styre deres elever og undervisningsministeren kan styre lærerne, vil man se radio og tv gå ind som den egentlige underviser og overlade læreren en mere beskeden plads som den, der lukker op for apparatet og holder øje med, at eleverne sidder ordentligt og følger med i lektionen. I Sverige, hvor skoleradio/tv er udviklet

i stort omfang og til en høj grad af perfektion, har det været skik at tilbyde skolerne materialepakker med hele års pensum inden for matematik, sprog og lign. Læreren har ikke her været reduceret til teknisk assistent og opsynsmand, men har haft sin veldefinerede, næsten programmerede, opgave inden for undervisningspakken. I Danmark har man kun en enkelt gang vovet at producere et helt års pensum, det var engelsk i folkeskolens 6. klasse, og det sker næppe igen. I Sveriges Radio har de senere års pædagogiske strømninger da også givet anledning til en retræte fra de meget omfattende pensumdækkende produktioner. Nu lægges vægten stærkere på den enkelte lærers initiativ og frihed til at komponere undervisningen ved udnyttelse af mange forskellige hjælpemidler. Efter den nye danske folkeskolelovs § 16, stk. 4, er det endda lærer og elever, som i fællesskab skal udøve denne myndighed. Skoleradio/tv finder det naturligt at respektere den arbejdsdeling, loven her foreskriver.

I voksenundervisningen kompliceres forholdene af, at man må regne med to forskellige modtagersituationer: Hjemme i stuen sidder den enkelte lytter eller seer og følger programmerne, men henne på skolen sidder samtidig aftenskoleholdet eller studiekredsen og bruger måske de samme udsendelser. Forløbene må nødvendigvis være forskellige. Den hjemmesiddende undervises direkte af medierne, i den udstrækning han selv vælger at følge med. I studiekredsen får man vel også medieundervisning, men den egentlige indlæring kommer højst sandsynligt først der, hvor den fælles bearbejdelse af udsendelsernes stof går i gang. Det måtte være rationelt at komponere programmerne forskelligt til den ene og den anden anvendelse, men afsenderen vil som oftest være uvidende om, hvem modtageren er og hvordan han vil gøre brug af det, der udsendes. Resultatet bliver nemt en vis bredde i udformningen, som gør programmerne nogenlunde brugbare til både det ene og det andet, men til gengæld ikke helt fortræffelige i nogen enkelt indlæringsituation.

Det problematiske i radio/tv-undervisningen afspejles med al tydelighed i de forsøg, man har gjort på at *definere* denne virksomhed. Den danske arbejdsgruppe for voksenundervisning i radio og tv beskrev i sin første betænkning voksenundervisning som »en systematisk tilrettelagt, fremadskridende kundskabsmeddelelse med et fastlagt pensum og en klar målsætning!« Barskere kan man næsten ikke udtale sig om undervisning. En nærmere granskning af definitionen viser dog, at

den først og fremmest er udformet med henblik på at sætte skel mellem undervisningsprogrammerne og radioens mange andre oplysende udsendelser. Bag denne bestræbelse lå igen ønsket om at få statsmidler til at dække undervisningen. Den måtte derfor kunne adskilles fra anden programvirksomhed. Til det brug gjorde man definitionen så rigoristisk, at det ville være katastrofalt, om man havde begyndt at gøre brug af den i praksis.

Inden for European Broadcasting Union, hvis kerne er de vest-europæiske radiokompagnier, har man et ganske omfattende undervisningssamarbejde. Man har også en definition på voksenundervisning. Den er mere ordrig og påpeger, at målene bedst nås:

- » (a) when during or after transmission listeners and viewers are encouraged to adopt participating attitudes towards programme subject matter,
- (b) when the programmes are integrated with other learning opportunities (booklets, enquiry service, written documents, correspondence courses, study or discussion groups, and other organised local opportunities),
- (c) when programmes are organised in series«.

Man mærker sig, at kundskabsmeddelelsen her er trådt i baggrunden. I stedet lægges der vægt på at tilskynde modtagerne til at indtage en »participating attitude«, og det betones stærkt, at æterprogrammerne helst må integreres med andre indsatser, ikke mindst lokalt organiseret studievirksomhed. For voksenundervisningen i halvfjerdsere og firserne er der her anvist veje, som endnu kun er meget ufuldstændigt udforskede.

Konklusionen bliver altså, at vel kan der undervises gennem medierne, men i de fleste tilfælde står man sig ved at betragte deres tilbud som et blandt mange andre undervisningsmidler, og at det måske især er den velgennemtænkte kombination af midlerne, der sætter gang i indlæringen.

Det danske organisationsmønster

Halvfjerdsere er en spændende tid for de europæiske radiofoniers undervisningsafdelinger. Alle vegne drøfter man medieundervisningens forhold til det øvrige uddannelsessystem. Kravene lyder på koordina-

tion, integration, offentlig finansiering, og på den anden side betones vigtigheden af, at statsmyndighederne ikke træder alt for direkte ind i forsyningen med undervisningsmidler og -programmer.

For Danmarks vedkommende blev vigtige afgørelser truffet med vedtagelse af loven om en *landscentral for undervisningsmidler*. Loven trådte i kraft den 1. april 1974. Den gav undervisningsministeren bemyndigelse til efter indstilling fra landscentralen at træffe aftaler med Danmarks Radio om fremskaffelse af programmateriale til undervisningsformål. Heri naturligvis underforstået, at ministeren også måtte være parat til at betale for de ønskede programmer. Den nærmere udformning af samarbejdet fandt sted i en aftale mellem Danmarks Radio, kultur- og undervisningsministrene. Aftalen trådte i kraft den 1. april 1976.

Ved aftalen flyttes den øverste ledelse af og tilsynet med programvirksomheden på undervisningsområdet fra radiorådet til undervisningsministeriet. Den hidtilværende undervisningsafdeling fortsætter sin eksistens som en afdeling under Danmarks Radio, men de samlede udgifter ved afdelingens drift refunderes Danmarks Radio af undervisningsministeriet. Afdelingen er herefter i tjenstlig henseende ansvarlig over for generaldirektør og radioråd, i programmæssig henseende over for undervisningsministeren. Den skal tjene to herrer.

Siden 1. april 1976 har radiorådet derfor afvist klager over undervisningsprogrammerne og henvist dem til undervisningsministeriet. Ministeren har også klart vedkendt sig programansvaret. Det er gjort gældende mod hende et mindre antal gange i folketingets spørgetid. Som regel har hun afvist kritiske bemærkninger fra de ærede medlemmer. En enkelt gang har hun dog selv sendt en kritisk bemærkning tilbage til undervisningsafdelingen og orienteret tingets undervisningsudvalg om denne afgørelse.

Den praktiske udformning af samarbejdet mellem radioen og ministeriet sker gennem et fælles *kontaktudvalg*. Under dette er oprettet tre *arbejdsudvalg*, der rådgiver undervisningsafdelingen under dens planlægning og evaluering af programvirksomheden. Der lægges sæsonplaner for et år ad gangen, og en færdigudarbejdet sæsonplan passerer gennem kontaktudvalget til landscentralen, derfra til ministeriet, hvor den endelige godkendelse finder sted. Den sker på grundlag af temmelig summariske beskrivelser af de enkelte programserier. Nogen forhåndsgranskning af udarbejdede programmer og trykte ma-

aterialer finder ikke sted. Princippet om *efterkritik* er overført fra radiorådets praksis til undervisningsministeriet. Ministeren har selv i folketinget beskrevet sin funktion som den at føre tilsyn med de almindelige retningslinier, med alsidigheden og sammenhængen i sæsonplanen, men ikke at holde øje med detaljerne i de enkelte projekter.

Det er dog rimeligt at tilføje, at ministeren ved flere lejligheder har betonet, at med finansieringen af undervisningsprogrammerne må også følge en nærmere tilpasning af programproduktionen til det, som er *regeringens uddannelsespolitik*. Der er fra ministeriet derfor tilgået afdelingen generelt udformede ønsker om at lægge vægt på f. eks. uddannelses- og erhvervsvejledning og programmateriale til EFG-uddannelserne.

Det skal heller ikke skjules, at kolleger i adskillige nabolande ser med nogen forundring på en dansk ordning, som lægger styringen af en programproduktion så klart inden for den politiske ministers magt-område. Ordningen er imidlertid endnu så ny, at en vurdering af dens konsekvenser må afvente senere tider.

Perspektiver

En vurdering af, hvad medieundervisningen i sine første halvtredsindstyve år har betydet, er næsten ikke til at foretage. Den har spillet med i den samlede udvikling, hvor mange andre nydannelser også har gjort sig gældende, men ingen kan se, hvem der har betydet hvad.

Skoleradioen har utvivlsomt placeret sig solidt i skolernes bevidsthed. Distributionsapparatet er i orden, der findes et stort bibliotek at trække på, og på fagområder som fremmedsprog, musik og litteratur har lydbåndene klart demonstreret deres anvendelighed. Skoleradioens fremtid tegner sig måske lidt usikkert i kraft af tv-produktionens fremtrængen. Skoleeleverne vil hellere se tv end høre radio. Måske vil radioen i kommende år blive tvunget til at koncentrere sig stærkere om de områder, hvor den har sin særlige force.

For *skole-tv* må det få meget væsentlig betydning, at ophavsretsloven i 1977 blev ændret, så også kopiering af tv-programmer blev lovlig i undervisningsverdenen. Skolerne møbleres nu med optage- og afspilningsapparat. Landscentral og amtscentraler udbygges til at kunne varetage distributionen. Det er en oprustning, som alt i alt vil kræve nogle år, men udviklingen er ikke til at tage fejl af. TV's handicap er,

at både produktion og distribution er meget væsentligt dyrere end radio. Med en meget bred anvendelse bliver udgiften pr. elev alligevel til at overse. Man må derfor nok vente en vækst i tv-produktionen og måske en vis begrænsning på radiosiden.

Om *voksenundervisningen* i radio og tv er det vanskeligere at danne sig en opfattelse. At Danmarks Radio som helhed har øvet en skelsættende indflydelse – på både meget godt og meget ondt – i folkeoplysningen, lader sig næppe bestride. Den egentlige voksenundervisnings fremtid vil i overordentlig høj grad bero på politiske beslutninger. Ideerne i tresserne gik i retning af livslang uddannelse med udnyttelse af al nymodens undervisningsteknologi, herunder også massemedierne. Virkeliggørelsen i halvfjerdserne er for så vidt begyndt. *Open University* har etableret sig uimodsigeligt i England. Men *Open University* er et akademisk tilbud til folk, der allerede er velmotiverede og studievante. Den endelige udfordring til tressernes ideer kommer fra de mange kortuddannede voksne, som ikke står på tæerne for at komme i gang med undervisning og uddannelse. Den danske *U-90* prioriterer indsatsen for denne gruppe højt, og vil man følge planen, må dette område tilføres ressourcer, måske på lignende måde som man i tresserne lod de videregående uddannelser ekspandere. Skulle dette blive iværksat, må man vente, at radio og tv vil blive inddraget stærkt i arbejdet, ikke for at påtage sig det alene, men for at indgå i omfattende projekter med de særlige ydelser, som ætermedierne kan præstere.

Men man kan også forestille sig, at økonomisk og politisk krise får det afgørende ord, og at stagnation, mistænksomhed og surhed bliver firsernes klima.

NOTER:

Der henvises mere generelt til:

Danmarks Radio I-II, 1940.

DR 50, 1975.

Hört och sett. Radio och television 1925-1974, Stockholm 1974.

En stor del af oplysningerne stammer i øvrigt fra materiale, der beror i undervisningsafdelingen.